

Sažetak izveštaja

“GDE GOD DA IDEMO, ČINE NAM ZLO”

Nasilje nad decom izbeglicama i migrantima
koja putuju u Evropu balkanskom rutom

CIS

Centar za interdisciplinarne studije
Univerziteta u Sarajevu
prof. dr. Zdravko Grebo

Save the Children

Mapa ilustruje migracije dece iz zemalja južne i zapadne Azije koja putuju u Evropu istočnomediteranskom i balkanskom rutom.

Mapa ne ilustruje druge postojeće migracijske rute u Evropu, i ne predstavlja zvaničan stav prema granicama.

Metodologija istraživanja

Istraživanje je sprovedeno u Bosni i Hercegovini i Srbiji, ključnim tranzitnim zemljama na pragu Evropske unije i na putu ka zapadnoj Evropi. Zasniva se na detaljnim razgovorima sa 48 dece starosti između 13 i 19 godina, od čega 30 nepraćenih dečaka i 8 dečaka i 10 devojčica koji su putovali sa svojim porodicama ili bliskim rođacima. Razgovore su vodili terenski istraživači, uz podršku prevodilaca i kulturnih medijatora, u skladu sa etičkim protokolom koji je osigurao da se glasovi dece čuju, u bezbednom okruženju i uz poštovanje.

Ovaj izveštaj takođe se oslanja na diskusije u fokus grupama sa 27 profesionalaca u Bosni i Hercegovini i Srbiji, uglavnom terenskih radnika sa bogatim iskustvom u radu sa decom izbeglicama i migrantima, kao i na detaljan pregled literature. Rezultati ovog istraživanja su analizirani po temama i tumačeni kroz nekoliko okvira: primenom teorije ekoloških sistema, pristupom zasnovanim na pravima deteta i na znanjima o traumama i rezilijentnosti.

Deca, uključujući hiljade nepraćene i razdvojene dece, **čine jednu trećinu svih izbeglica i migranata koji stižu u Evropu**. Značajan procenat ove dece dolazi balkanskom rutom, putujući kroz zemlje kao što su Grčka, Bugarska, Srbija i Bosna i Hercegovina. Izbeglice i migranti ove zemlje doživljavaju kao tranzitne zemlje, pokušavajući da nastave svoj put ka zemljama zapadne Evrope.

Samo tokom 2015. godine, oko pola miliona izbeglica i drugih migranata, uglavnom iz južne, centralne i zapadne Azije, prošlo je kroz zemlje na balkanskoj ruti. Međutim, od 2016. godine, **politika i prakse Evropske unije i državnih vlasti zemalja na Balkanu usmeravane su ka odvratanju izbeglica i migranata od dolaska u Evropu**. Ova politika je smanjila, ali nije zaustavila pristizanje izbeglica i **dramatično je povećala njihovu ranjivost i izloženost nasilju**.

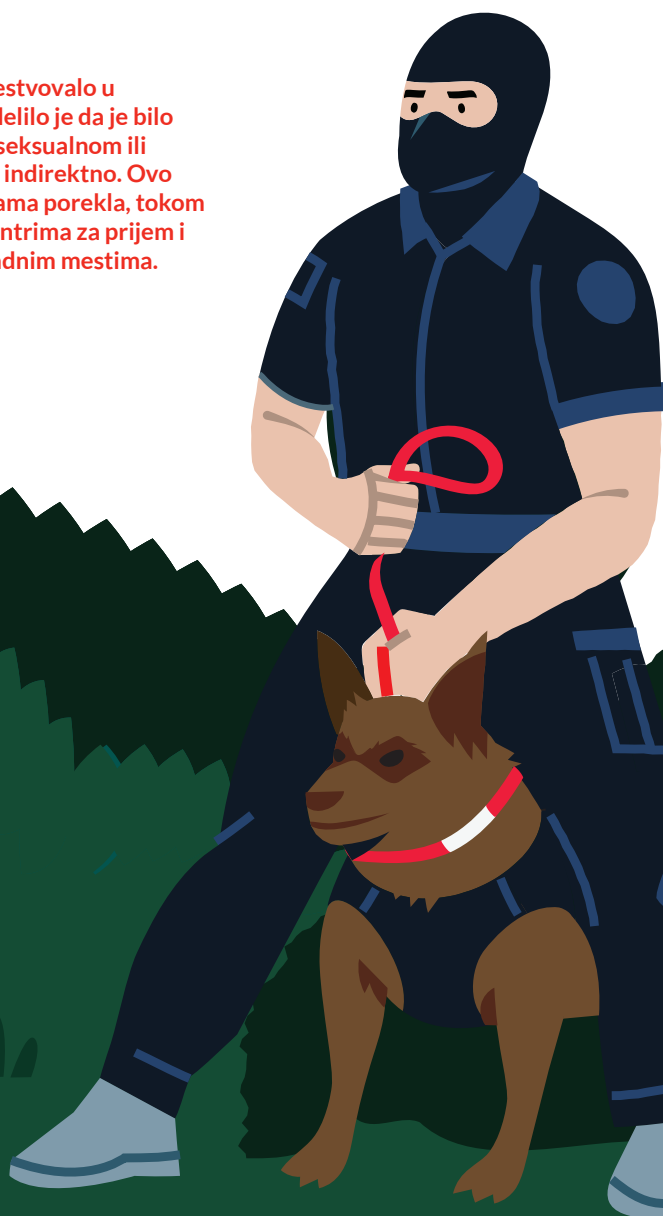
U ovom izveštaju, organizacija Save the Children i Centar za interdisciplinarne studije Univerzitetu u Sarajevu predstavljaju **dubinsko istraživanje intenziteta i vrsta nasilja koje deca doživljavaju dok pokušavaju da stignu u zapadnu Evropu balkanskom rutom**, okolnosti u kojima se to nasilje dešava i politika i prakse koje postoje kao podrška deci. Takođe se predstavljaju i preporuke za vlasti, nevladine organizacije i druge zainteresovane strane za unapređenje zaštite i podrške koja je toj deci dostupna.

Svako dete koje je učestvovalo u ovom istraživanju podelilo je da je bilo podvrgnuto fizičkom, psihološkom, seksualnom ili nasilju neke druge vrste, direktno ili indirektno. Ovo nasilje se dešavalo u njihovim zemljama porekla, tokom puta, prilikom prelaska granica, u centrima za prijem i azil, u skvotovima, na ulicama i na radnim mestima.

Imena korišćena u izveštaju

Kako bi se zaštitila privatnost dece koja su učestvovala u istraživanju, svako dete izabralo je ime koje će se koristiti umesto njihovog pravog imena. Sva imena koja deca koriste u izveštaju su imena koja su deca izabrala za sebe.

I NASILJE NAD DECOM NA BALKANSKOJ RUTI

U proseku, deca koja su intervjuisana tokom ove studije rekla su da su na **putu 4 godine**. Tokom svog puta, ona su doživela **više tipova nasilja**, ili su tome svedočila i čula svedočenja drugih.

Nasilje policije i graničara prema deci

Najčešća vrsta nasilja o kojoj su deca govorila jeste fizičko nasilje, koje su počinili pripadnici granične policije. Ono se javlja duž cele balkanske rute, najčešće tokom pokušaja dece da pređu neformalne granične prelaze. Tokom ovih pokušaja nasilno su vraćana nazad, što se naziva **kolektivnim proterivanjem** (eng. pushback). Deca sa kojom je razgovarano opisivala su da su ih **skidali do gole kože, prisiljavali da stoje na hladnom i podvr-gavali ih elektrošokovima i batinanju palicama, što je dovodilo do ozbiljnih fizičkih povreda, kao što su prelomi ili teške kontuzije.**

Većina dece pokušala je da pređe granicu iz Bosne i Hercegovine ka Hrvatskoj više od tri puta, a najveći zabeleženi broj pokušaja bio je devet. **Vidljivo je da strepnja i strah kod dece rastu sa porastom broja neuspešnih pokušaja prelaska granice.**

Deca ove pokušaje prelaska granice nazivaju *the game* (eng. igra). Pripreme za polazak obično dugo traju; deca i njihove porodice prikupljaju hranu i novac a zatim pešače noću, obično kroz šume ili drugi nepristupačan teren, po više kilometara dok ne stignu do granice. Prema izjavama dece, ako ih granična policija uoči i uhvati, obično im **oduzima**

imovinu, prebija ih, vređa, i prisiljava da se vrate peške, bez odeće, hrane, novca, mobilnih telefona i drugih ličnih predmeta.

Neka deca su tokom razgovora pominjala pucnje, dok je nekoliko dece reklo da su oni koji su ih najviše tukli bili policajci sa crnim maskama; neka deca su ih nazivala „komandosima“, navodeći da: „...izgledaju kao kriminalci... nose noževe“.

Nasilno ponašanje policije nije bilo ograničeno samo na sprečavanje dece da pređu granicu. Ipak, deca su obično pravila razliku između policije u gradovima, koja bi im nudila neku vrstu zaštite i „samo“ iznuđivala novac i tražila mito, i policije zadužene za deportaciju, koja ih je tukla na isti način kao i granična policija.

Nasilje koje čine krijumčari i njihovi pomoćnici, vršnjaci i drugi

Više od trećine dece sa kojima se razgovaralo opisalo je nasilje koje su činili krijumčari, kao i svoj strah od tih ljudi. Krijumčari često tuku decu tokom puta, kada počnu da zaostaju, ili ako su glasni ili „neposlušni“. Nekoliko dece svedočilo je da bi krijumčari ubijali ili ostavljali odrasle i decu u uslovima u kojima oni ne bi mogli sami da prežive, jer nisu fizički mogli da izdrže putovanje, bili su povređeni ili bolesni, ili nisu imali novac da nastave putovanje.

“Uhvatila nas je policija. Rekli su nam da sednemo, i svi smo seli; onda su izabrali dvoje iz grupe i tukli ih... Rekli su nam, hajde, idemo, ka nekom putu. Krenuli smo, jedan od njih je stao sa strane sa palicom, rekao nam da idemo u koloni po jedan, i kako bi neko prošao pored njega, on bi ga udario.”

Bazit, dečak, 16 godina

„Kada oni [deca] prave buku, ili kada ga [krijumčara] ne slušaju, on ih samo šamara i šamara. Ne smeju da prave buku, da ometaju ili pokazuju nepoštovanje prema starijem od sebe.“

Omar, dečak, 13 godina

Uz krijumčare („agente“) tu su bili i njihovi pomoćnici, vodiči, osobe koje su pružale smeštaj i lokalni vozači. Tokom svog putovanja, **deca su takođe sretala otmičare i razbojnike**. Četvoro od 48 dece sa kojima se razgovaralo reklo je da su bili otečti zarad otkupa, a nekoliko sagovornika je opisalo otmice dece duž puta i načine na koje su one izvršavane.

Iako su počiniooci nasilja najčešće bili pripadnici policije i krijumčari i **njihovi saučesnici, i drugi odrasli i deca mogu predstavljati pretnju**. Iako sama deca retko govore o vršnjačkom nasilju – prijavila su ga samo tri najmlađa dečaka sa kojima je razgovarano – profesionalci su, tokom diskusija u fokus grupama, opisivali vršnjačko nasilje kao jedan od dominantnih oblika nasilja među decom, dok su terenski radnici govorili o značajnoj rasprostranjenosti vršnjačkog nasilja u prihvatnim centrima. Različite percepcije dece i stručnih radnika o obimu i intenzitetu vršnjačkog nasilja mogu da ukažu na nemogućnost dece da određena ponašanja prepoznaju kao nasilna, te na njihovu spremnost da prihvate vršnjačko nasilje kao deo svakodnevnog života.

Seksualno zlostavljanje i nasilje

Iako nijedno od dece koje je učestvovalo u istraživanju nije prijavilo da je samo bilo žrtva seksualnog nasilja, **skoro dve trećine njih navelo je jedan ili veći broj incidenata u kojima su prepoznali ili svedočili seksualnom nasilju nad detetom** u njihovom neposrednom okruženju, uključujući i **nasilno razdvajanje devojčica ili dečaka koje bi krijumčari onda seksualno zlostavljali**.

Ispitana deca navela su da su ih, **u zamenu za seksualne usluge, krijumčari podmićivali novcem, privilegovanim statusom u poređenju sa drugima koji putuju sa njima, zaštitom, ili „besplatnim“ prelaskom granice**. Prema navodima dece, ova praksa je rasprostranjena na balkanskoj ruti, posebno u Srbiji i Bosni i Hercegovini, gde se deca zaustavljaju nakon dugog i iscrpljujućeg puta, bez sredstava za bezbedan nastavak.

Krijumčari i drugi predatori na putu migracija proganjaju decu oba pola, naročito onu decu koja su u posebno ranjivom položaju. **Deca koja putuju sa porodicama takođe su izložena ovoj vrsti nasilja, kao i deca bez pratnje**. Međutim, deca sa kojom se razgovaralo tokom ovog istraživanja uglavnom su govorila **o nepraćenim dečacima kao žrtvama seksualnog zlostavljanja tokom putovanja**.

Seksualno zlostavljanje dece je tabu-tema koja se često prikriva, čak i od bliskih srodnika. Deca često poriču takve situacije, ili ih normalizuju kao očekivanu zloupotrebu položaja, što posebno otežava identifikaciju ove vrste nasilja.

Psihološko nasilje

Svako dete sa kojim se razgovaralo opisalo je da je **iskusilo pretnje, ucene, poniženja ili uvrede, a počiniooci su krijumčari, pripadnici policije i lokalnog stanovništva**. Četvoro od 48 dece reklo je da je bilo otečto tokom puta i da je za njih tražen otkup, dok je još nekoliko dece svedočilo otmicima ili poznavalo decu koja su otečta tokom migracija.

Na balkanskoj ruti, deca su se takođe suočavala sa **etničkom, verskom i drugim oblicima diskriminacije** koju uočavaju i smatraju nepravednom i ponižavajućom. unjust and degrading, while on the Balkans route.

„Devojka je vrištala, pokušavala da se spasi, ali je taj krijumčar seksualno zlostavljao, videli smo.“

Hasnen, dečak, 15 godina

Ekonomska eksploatacija i dečji rad

Mnogo **dece različitih uzrasta prijavilo je da su morali da rade tokom putovanja**; to posebno važi za one **starije od 10 godina i za nepraćene dečake**. Deca vide ovaj **rad kao neizbežan i neophodan**, jer im je potrebno da zarade novac da nastave putovanje.

Deca govore o tome da su najčešće **radila u zemljama u kojima su duže ostajala**, nakon sporazuma između Evropske unije i Turske 2016. godine. U Turskoj su deca radila u fabrikama, dok su u Grčkoj radila na poljoprivrednim gazdinstvima. Skoro svako treće intervjuisano dete svedočilo je pokušajima **krijumčara da regrutuju decu za svoje aktivnost, prvenstveno u vezi sa prelaskom granice i, daleko ređe, sa prodajom droge**.

Uslovi u kojima deca rade često su neodgovarajući, nehumani i zabranjeni međunarodnim konvencijama kojima se reguliše dečji rad.¹ Deca ponekad rade u dugačkim smenama, čak i do 14 sati, u opasnim uslovima koji imaju posledice po njihovo fizičko i mentalno zdravlje, kao i ozbiljne posledice na njihov razvoj. Poslodavci koji ih zapošljavaju često ucenjuju decu odlažući im isplatu naknada za rad, **plaćajući im daleko manje nego drugim radnicima koji su u regularnom položaju, ili ih uopšte ne plaćaju**.

Uz opasan rad, deca sa kojom je razgovarano prijavila su da su neka deca izbeglice i deca migranti **angažovani u drugim oblicima najgore vrste dečjeg rada, uključujući komercijalnu seksualnu eksploataciju i prošnj**.

„Ja, moj brat koji je mlađi, čak i najmlađi koji ima 11 godina, išli smo da beremo voće od zore do mraka.“

Đul, devojčica, 19 godina

Kako dečaci i devojčice različito doživljavaju nasilje

Na balkanskoj ruti ima mnogo manje devojčica nego dečaka, i one retko putuju bez pratnje. Devojčice najčešće putuju sa roditeljima, braćom i sestrama, i često sa svojim muževima i decom.

Dečaci sa kojima se razgovaralo za potrebe ovog istraživanja češće su prijavljivali da su sami bili izloženi fizičkom nasilju, i češće su bili **žrtve ekonomske eksploatacije i dečjeg rada**, posebno ako putuju bez pratnje.

„Dobiješ krijumčara, i kada ideš na drugu lokaciju moraš da budeš u stanu ili smeštaju tog krijumčara dva dana pre nego što kreneš, a ta vrsta zlostavljanja obično se dešava u to vreme. Obično je usmerena protiv devojčica koje putuju sa bratom ili sestrom, na primer.“

Đul, devojčica, 19 godina

¹ Uključujući Konvenciju Međunarodne organizacije rada br. 138 o minimalnoj starosnoj dobi za zapošljavanje iz 1973. godine, Konvenciju o pravima deteta iz 1989, Konvenciju Međunarodne organizacije rada br. 182 o najgorim oblicima dečjeg rada iz 1999. godine.

Iako su slučajevi fizičkog nasilja nad devojkama i ženama opisani u drugim izveštajima o izbeglicama i migrantima na balkanskoj ruti, **devojčice koje su učestvovalе u ovom istraživanju uglavnom su bile svedoci nasilja nad članovima svoje porodice, i bile su ponižavane i vredane.** Skoro sva deca su rekla da je mnogo teže devojčicama u pubertetu, kao i da je mnogo teže ženama nego muškarcima, uglavnom zato što ih smatraju fizički krhkim, zato što se brže umaraju i fali im energije da trpe glad i prelaze granice u teškim uslovima.

Iako su deca rekla da **rizik od seksualnog napada ili silovanja postoji i za dečake i za devojčice, te da su nepraćeni dečaci izloženi posebnom riziku od seksualnog zlostavljanja, druge vrste seksualnog zlostavljanja su rodno specifične. Prakse dečjih brakova su učestalije** u situacijama nesigurnih i kompleksnih migracijskih putovanja, što posebno ugrožava devojčice. Nepraćene devojčice se ponekad udaju, često za starije muškarce, ili se prave da putuju sa svojim muževima, jer veruju da to doprinosi njihovoj bezbednosti. Bez obzira da li je reč o ranom braku ili trgovini ljudima koje su devojčice manje ili više svesne, putovanje u takvom aranžmanu nosi značajan rizik od nasilja i eksploatacije.

Dokazi ukazuju da se devojčice bez pratnje pridružuju drugim porodicama na putu i trude se da budu neprimetne, jer su pod većim rizikom od seksualnog zlostavljanja.² Međutim, čak su i devojčice koje putuju sa porodicama izložene seksualnom nasilju, kako od krijumčara koji ih izdvajaju, ili kroz napade u prihvatnim centrima. **Dečaci su takođe izloženi seksualnom nasilju, posebno ako putuju bez svojih porodica.**

Mnoga nepraćena deca izbeglice i migranti, posebno dečaci, dolaze iz porodica u kojima se najstarije muško dete smatra „odgovornim“ za mlađe i starije članove svoje porodice.³ Postoji jasno očekivanje da će dete, bez obzira na poteškoće, biti sposobno, efikasno i otporno, da će ispunjavati svoje zadatke i tako osigurati bolju budućnost za celu porodicu.

Deca koja putuju bez pratnje moraju da donose odluke koje su često izvan okvira njihove emocionalne i socijalne zrelosti, znanja i životnog iskustva, što ih čini posebno ranjivim na mnoge oblike zlostavljanja.

„Za devojčice je bolje da ne idu ovim putem, ovom rutom...”

Mahdi, dečak, 17 godina

„Ako je dete potpuno samo u grupi, nema rodaka ili prijatelja, neko, obično krijumčar, pokušava da ga iskoristi. Kaže mu da radi ovo ili ono, koristi ga. Ako dete ima nekog, onda je zaštićeno.”

Ali, dečak, 16 godina

Nasilje nad decom koja putuju sa porodicama

Deca koja putuju sa porodicama bolje su zaštićena od dece bez pratnje, prema navodima i dece i stručnjaka koji sa njima rade, iako i ona dele mnoge teškoće sa kojima se suočavaju nepraćena deca. Prisustvo njihovih roditelja je verovatno najvažniji zaštitni faktor za njih. Međutim, deca u porodicama navodila su svoje lično iskustvo o tome da su krijumčari i pripadnici policije tukli njihove roditelje, braću i sestre; svedočili su poniženjima i razdvajanjima porodica; i morali su da nose mlađu braću i sestre koji ne mogu dugo da hodaju.

Putovanje takođe utiče na roditeljske sposobnosti i veštine. Usled poteškoća i iskustava kojima su roditelji izloženi, oni ponekad **nisu u stanju da prepoznaju potrebe svoje dece** i moguće je da čak neće moći da im obezbede osnovne uslove koji su im na raspolaganju.

² Save the Children (2021) Girls on the Move in the Balkans, dostupno na adresi https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/girls_on_the_move_balkan.pdf

³ Ibrahim, F. A., & Heuer, J. P. R. (2013) The assessment, diagnosis, and treatment of mental disorders among Muslims. In F. A. Paniagua & A.-M. Yamada (Eds.) Handbook of multicultural mental health: Assessment and treatment of diverse populations (367–387) Elsevier Academic Press.

II DRUGE POTEŠKOĆE I NEVOLJE NA PUTU

Deca su često navodila da **nemaju dovoljno hrane i vode tokom svog putovanja**, kao i da ih krijumčari često drže gladne i žedne. Glad i žeđ su najprisutniji kada pokušavaju peške da pređu granice, jer tad sa sobom nose samo najpotrebnije stvari. Uz to, često **nemaju pristup adekvatnom i bezbednom skloništu**.

Nekoliko dece je pomenulo da su **na putu videli leševe**; ljudi koji su umrli od napora poteklog od putovanja, ili su nastradali na neki drugi način. Deca su rekla da su morala da putuju u prenatrpanim automobilima, da spavaju u šumi gde je postojao rizik od napada divljih životinja, ili da borave u skvotovima gde im je pretilo nasilje. Tokom nekih delova putovanja, deca su prelazila reke i more u neadekvatnim i pretrpanim plovilima, suočavajući se sa vrlo realističnom opasnošću od utapanja.

Prihvatni centri koji su nehumani i neprikladni za decu

Uslovi u objektima u kojima se deca smeštaju ili zadržavaju nakon što ih uhvate pri prelasku granice, kao i drugi smeštaj duž balkanske rute, **često su nehumani, degradirajući i nisu prilagođeni potrebama dece**. Deca navode da su ovi objekti često hladni, bez kreveta ili grejanja i **sa ograničenim mogućnostima za slobodu kretanja** i održavanje lične higijene. Ovi uslovi su se dodatno pogoršali tokom pandemije kovida-19.

Tokom boravka u prihvatnim centrima ili centrima za zadržavanje, deca se ispituju, ali im se ne daju jasna uputstva niti im se objašnjavaju njihova prava, uključujući i pravo na pravni savet. **Status deteta im se često ne priznaje**, uz ili bez primene nasilnih metoda.

Deca su navela da je **nasilje u prihvatnim centrima bilo manje uobičajeno nego na granicama**, posebno tamo gde postoje dobro razvijene bezbednosne procedure i funkcionalno obezbeđenje koje pruža odgovarajuću zaštitu. Oni tvrde da se osećaju **bezbedno u centrima ukoliko obezbeđenje radi svoj posao**, te da uživaju u pristupu obrazovnim i rekreativnim aktivnostima i pomoći međunarodnih organizacija.

Međutim, deca jesu opisivala i **negativna iskustva iz objekata u Grčkoj** i navodila da je kamp u Moriji na ostrvu Lezbos, koji je u međuvremenu zatvoren, bio posebno opasan. Uz izostanak usluga, zaštite i podrške, opisivali su i **atmosferu straha od seksualnog nasilja, posebno usmerenog protiv dece, od pljački, masovnih tuča, pa čak i ubistava**. Nasilje nad decom često je prijavljivano i u bolje organizovanim prihvatnim centrima u Grčkoj, u kojima je pojačano prisustvo policije; nekoliko sagovornika posebno je naglasilo **seksualno zlostavljanje dečaka prepubertetskog uzrasta**.

Procedure procene starosti koje se vrše u prihvatnim centrima mogu ponekad da obuhvataju invazivne metode koje deci nanose fizičku i psihološku štetu. U zemljama gde procedure procene starosti nisu razvijene, ili u nekim slučajevima potpuno nepostojeće, decu ugrožavaju predrasude donosilaca odluka i sklonosti ka greškama u proceni starosti. Mnoga deca bez pratnje pogrešno se identifikuju i klasifikuju kao odrasli, i obrnuto, neki **mladi odrasli se klasifikuju kao deca i smeštaju zajedno sa decom, što značajno povećava rizik od nasilja**.

„Dete, jednostavno, ne može dalje. Planine, uzbrdo, nizbrdo... Nakon 15 dana, pogledaš u svoje noge, više ne prepoznaješ sam sebe. Toliko si iscrpljen.“

Abdurahman, dečak, 17 godina

„To [prihvatni centar] je bilo mesto grozno za sve, a posebno za decu.“

Zehra, devojčica, 16 godina

III KAKO SE DECA NOSE SA SVOJOM SITUACIJOM

„Ima dece koja su povređivala sama sebe, uzimali bi žilete i sekli se. Čak sam čuo i za slučajeve gde su se deca bacala s mostova zbog očajanja i beznađa, zbog užasnog načina života.“

Amin, dečak, 16 godina

Deca sa kojom se razgovaralo tokom ovog istraživanja pokazala su **veći broj simptoma koji se dovode u vezu sa dužim izlaganjem traumatskim događajima**, ili su identifikovala takve simptome kod svoje braće i sestara (posebno kod mlađe dece) i vršnjaka. Snažni, štetni stimulusi, fizička i psihološka ranjivost zbog fizičkog i seksualnog nasilja, visok nivo stresa i dugotrajan strah mogu da **prevladaju kapacitete dece svih uzrasta i da umanje njihovu sposobnost da se nose sa svojim emocijama**. Događaji koji izazivaju ekstremni strah, posebno kada se ponavljaju, utiču na mozak u razvoju, menjajući tok neurološkog razvoja tako da **mehanizmi preživljavanja postanu dominantniji u odnosu na mehanizme učenja**.⁴ Tako snažna i negativna iskustva tokom ranog i srednjeg detinjstva i adolescencije obično se dovode u vezu sa **dugoročnim poteškoćama sa mentalnim i fizičkim zdravljem**, kao i sa smetnjama u kognitivnom, emocionalnom i socijalnom funkcionisanju.⁵

Kod mlađe dece, reakcije na nasilje obično obuhvataju **prekomeran strah**, teškoće u uspjavanju i spavanju, **somatizaciju tenzije** i hiperoosetljivost koja se iskazuje povišenim pulsom, onesvešćivanjem itd. **Starija deca** su prijavila da im se vraćaju neželjene uspomene na traumatska iskustva (**flešbekovi**), kao i **osećanja bespomoćnosti**, nedostatka mogućnosti za napredovanje, odustajanja, gubitka prethodno usvojenih vrednosti, uverenja i stavova o svetu i međuljudskim odnosima, kao i o sopstvenoj poziciji, ulozi i vrednosti.

Deca su razvila ceo skup strategija za prevladavanje. Najčešće **adaptivne strategije** koje su identifikovane tokom ovog istraživanja uključuju traženje socijalne podrške, poverenje u sopstvene sposobnosti, analizu rizika, distanciranje u cilju boljeg sagledavanja problema, planiranje za prevazilaženja poteškoća, razumevanje događaja i koncentrisanje na ciljeve.

Uz ove adaptivne strategije, deca pokazuju i **negativne strategije prevladavanja**. Iznenadjujuće veliki broj stručnjaka u fokus grupama i dece, posebno one koja putuju bez pratnje, davao je primere samopovređivanja, pokušaja samoubistva i zloupotrebe psihoaktivnih supstanci kao pasivnih strategija za prevladavanje stresa i teškoća. Neka deca su tražila zaštitu tako što su se upuštala u kriminalne i seksualne aktivnosti sa krijumčarima i drugim odraslim ljudima.

⁴ Atkinson, J. (2013). Trauma-informed services and trauma-specific care for Indigenous Australian children (Closing the Gap Clearinghouse Resource 21). Canberra: Australian Institute of Health and Welfare.

⁵ Cook, A., Spinazzola, J., Ford, J. D., Lanktree, C., Blaustein, M., & Cloitre, M. (2005). Complex trauma in children and adolescents. *Psychiatric Annals*, 35(5), 390-398.

Normalizacija nasilja i druge strategije adaptacije

I u razgovorima sa decom, i u izjavama stručnjaka koji sa njima rade vidi se da deca posmatraju nasilje kao sastavni i skoro neizbežan deo svog iskustva, pa ga stoga normalizuju. Za to postoje brojni razlozi, između ostalog:

- **Ignorisanje predstavlja mehanizam preživljavanja** koji omogućava deci da održe sopstvenu osnovnu psihološku otpornost u izuzetno teškim uslovima.
- Ovoj deci često **nije dostupno dovoljno zaštite i podrške**, te oni stoga **poriču da im je podrška i potrebna**.
- Deca veruju da je **potrebno da deluju snažno i sposobno**, jer misle da bi bila u većem riziku od nasilja ako bi ih videli kao slabe ili nemoćne.

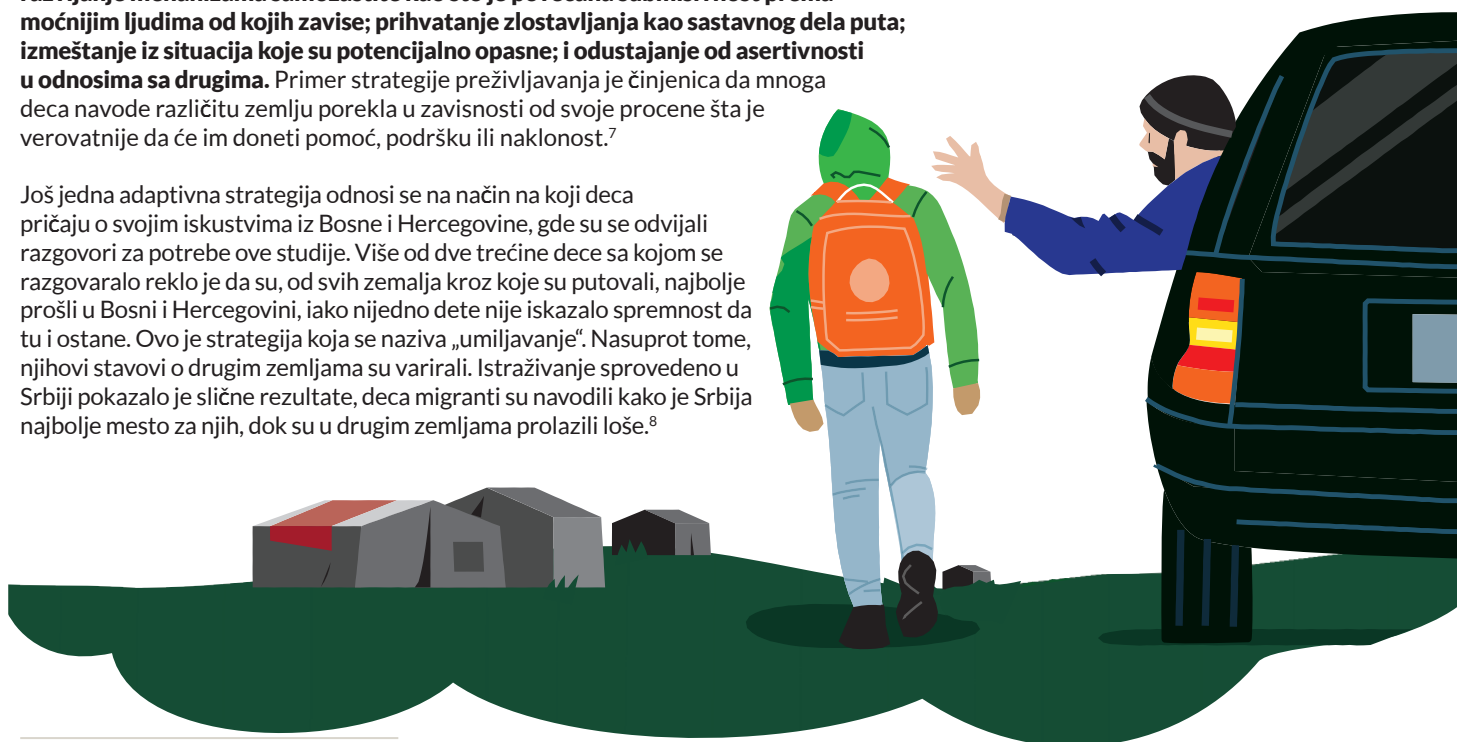
U mnogim razgovorima, deca su pokušavala da normalizuju nasilje smehom; ovo je pokušaj da se regulišu snažne, neprijatne emocije kao i gest „disocijacije“ od traumatičnog iskustva i bola koje ono prouzrokuje.⁶ U tom kontekstu, smeh je različit od humora, koji je uočen samo u veoma malom broju razgovora kao adaptivna strategija prevladavanja.

Plakanje je bilo ređe nego smeh, samo osmoro od 48 dece je plakalo dok se sećalo nasilja i teškoća koje su preživeli na svom putu.

Deci je bilo lakše da prepoznaju i razgovaraju o iskustvima sa nasiljem od kojih su bila geografski, socijalno i emocionalno udaljena. Bilo im je **lakše da govore o iskustvima druge dece sa nasiljem** i zlostavljanjem od strane ljudi koje su doživljavali kao „one druge“ ili „strance“, uključujući i članove drugih etničkih i verskih grupa i pripadnike policije.

Tokom puta, deca su prisiljena da se **prilagođavaju da bi preživela**. To podrazumeva **razvijanje mehanizama samozaštite kao što je povećana submisivnost prema moćnijim ljudima od kojih zavise; prihvatanje zlostavljanja kao sastavnog dela puta; izmeštanje iz situacija koje su potencijalno opasne; i odustajanje od asertivnosti u odnosima sa drugima**. Primer strategije preživljavanja je činjenica da mnoga deca navode različitu zemlju porekla u zavisnosti od svoje procene šta je verovatnije da će im doneti pomoć, podršku ili naklonost.⁷

Još jedna adaptivna strategija odnosi se na način na koji deca pričaju o svojim iskustvima iz Bosne i Hercegovine, gde su se odvijali razgovori za potrebe ove studije. Više od dve trećine dece sa kojom se razgovaralo reklo je da su, od svih zemalja kroz koje su putovali, najbolje prošli u Bosni i Hercegovini, iako nijedno dete nije iskazalo spremnost da tu i ostane. Ovo je strategija koja se naziva „umiljavanje“. Nasuprot tome, njihovi stavovi o drugim zemljama su varirali. Istraživanje sprovedeno u Srbiji pokazalo je slične rezultate, deca migranti su navodili kako je Srbija najbolje mesto za njih, dok su u drugim zemljama prolazili loše.⁸

⁶ Gross, J. J. (2013) 'Emotion regulation: Taking stock and moving forward' Emotion 13: 359– 365.

⁷ Na primer, ponekad deca iz Avganistana kažu da su iz Pakistana (ili obrnuto), ponekad da su iz Irana, u zavisnosti od toga u kojoj se zemlji nalaze.

⁸ Žegarac, N., Isakov, B. A., Perišić, N., Marković, V. (2022) Response system for the migrant children in Serbia: challenges for the rights-based approach, in Children in migration: perspectives from South East Europe.

IV POMOĆ I SAMOPOMOĆ

„Niko, niko nam ne pomaže. Niko. Dok ne pozoveš nekog, neku organizaciju, koja će doći da ti pomogne, u suprotnom, ti si na putu, ljudi prolaze i neće ti pomoći.”

Mehdia, devojčica,
13 godina

Veliki broj dece sa kojom se razgovaralo (otprilike svako treće dete) **razvilo je uverenje da niko i ništa ne može (ili ne želi) da im pomogne na njihovom putu**, i neka od njih veruju da više ne mogu ni sama sebi da pomognu. Mnoge teži vera u boga i univerzalnu pravdu, i to determinističko uverenje im omogućava da nađu neki smisao u svojoj patnji i učvršćuje njihovo uverenje da će sve, na kraju, ispasti dobro.

Odrasli u njihovom neposrednom okruženju koji imaju mogućnost da pomognu, kao što su krijumčari i pripadnici policije, **često su oni koji vrše nasilje nad decom**. Zbog toga **deca gube poverenje** da odgovorne odrasle osobe mogu, ili žele da im pomognu. Nepraćena deca se primarno oslanjaju na sebe, drugu decu i duhovnu podršku, daleko više nego na odrasle.

Šanse da će doći do pozivanja na odgovornost, ili eventualne odštete zbog nasilja koju je većina ove dece iskusila su male, tako da bi se moglo zaključiti da je **nepoverenje ove dece zaslužen**. U slučajevima nasilja uočenog u Srbiji i Bosni i Hercegovini, postoji zahtev da se oni pažljivo dokumentuju i prijave nadležnim organima, centrima za socijalni rad i policiji, kako bi se pokrenuli krivični i drugi postupci. U Srbiji postoje standardne operativne procedure koje institucije moraju da prate da bi zaštitile decu u migracijama, ali u Bosni i Hercegovini ne postoje dosledne procedure. Različiti centri imaju svoja pravila. Zaposleni u prihvatnim centrima prate ponašanje dece. Ukoliko se uoče pokazatelji nasilja, sa decom se razgovara i ona se upućuju na dostupne službe podrške koje su često nedovoljne.

Prema rečima stručnjaka sa kojima se razgovaralo u ovoj studiji, **sistem socijalne zaštite nije dovoljno fleksibilan** kada je reč o nasilju nad decom. **Spor rad pravosudnog sistema** i pokretljivost dece znače da se prijavljeni slučajevi retko isprate do kraja. Čak i kada postoje čvrsti i neoborivi dokazi da su deca doživela nasilje, **deca se retko dugo zadržavaju na jednom mestu, što otežava pružanje adekvatne pomoći i podrške**. Prema izjavama nekoliko dece, to ih dodatno obeshrabruje da prijave nasilje.

Deca takođe za **posebno velikom nepravdom smatraju nedosledna pravila**, te česte promene pravila u vezi sa njihovim statusom, oko kojih niko ne konsultuje ni njih ni nevladine organizacije (NVO) koje su sa njima u direktnom kontaktu. Kada akteri državnih organa jednostrano kreiraju ovakva pravila, deca dodatno gube poverenje ne samo u državne aktere, već i u NVO.

Stavovi dece o podršci i zaštiti

Deca sa kojom se razgovaralo uglavnom **vide zvanične institucije**, kao što su zdravstvene ustanove, škole, državne službe za zaštitu dece i centri za socijalni rad **kao nedovoljno zainteresovane, nezainteresovane, ili kao potencijalnu pretnju** (zbog policijskog nasilja ili zbog toga što su administrativne službe te koje izdaju zvanične dokumente). Deca često imaju daleko manje poverenja u zvanične institucije – i one čija je uloga da im pomognu ili da ih zaštite – nego u ljude koje poznaju, delimično zbog toga što su te ustanove i njihovi zaposleni samo sporadično prisutni u životima dece i imaju samo ograničene mehanizme da ih zaštite od nasilja.

U organizovanom smeštaju gde deca imaju pristup lekarima, njihovo iskustvo sa sistemima zdravstvene zaštite znatno varira. Pristup lekara prema ovoj deci varira od poniženja i uvreda, preko nezainteresovanosti, do posvećenosti i želje da pomognu. Pristup uslugama zaštite mentalnog zdravlja je poseban problem. U Srbiji je veoma **teško obezbediti odgovarajuću medicinsku podršku za decu izbeglice i migrante koji se suočavaju sa problemima u mentalnom zdravlju**, dok je u Bosni i Hercegovini to gotovo nemoguće.

Kako deca zvanične institucije percipiraju kao nezainteresovane, **oslanjaju se na međunarodne i lokalne humanitarne organizacije**. Njihovo iskustvo sa ovim organizacijama takođe je različito. Neka deca smatraju da su dobila vredne i korisne informacije, materijalnu podršku (kao što su hrana, lekovi i odeća) i psihološku

podršku, posebno u vidu psihološko-obrazovnih, kulturnih, sportskih i rekreativnih aktivnosti. Deca često **osećaju veću bliskost prema terenskim radnicima iz organizacija civilnog društva i drugima koji im pomažu ako se redovno susreću sa njima**. Kada te osobe zadobiju poverenje dece, deca se oslanjaju na njih za informacije i savete.

Međutim, deca takođe kažu da im **pomoć nije dostupna u određenim veoma zahtevnim situacijama** – na primer, prilikom prelaska granice ili neposredno nakon toga – ili da pomoć koja jeste dostupna nije prikladna ili nije dovoljna. Njihovi zahtevi za pomoć i podršku ponekad se ne prepoznaju i ne uzimaju ozbiljno, što podriva već krhko poverenje i veru u dobre namere ljudi koji im pomažu.

Stručni radnici i drugi koji pružaju pomoć deci razumeju da će samo u retkim slučajevima uspeti da ostvare odnos poverenja sa decom; da deca na balkanskoj ruti nemaju dovoljno informacija na raspolaganju; i da je potrebno uraditi više da se unapredi identifikacija i prijavljivanje nasilja. Ono što je važno uočiti jeste, **da bi dete prijavilo nasilje, potrebno je da dobije mnogo informacija i uverenja da će neko da mu pomogne; to je proces u kojem poverenje igra ključnu ulogu**.

Neka nepraćena deca koja su uspostavila **dobre odnose sa svojim starateljima** u prihvatnim centrima bila su spremna da podele svoje probleme sa njima, i u razgovoru su naglasila značaj ove uloge. **Kulturološki medijatori takođe mogu da budu pozitivni uzori i igraju značajnu ulogu u prepoznavanju nasilja i odgovoru na njega**.

Neformalni oblici pomoći i samopomoći

Uz pomoć od članova uže porodice, **za decu je od ogromnog značaja pomoć vršnjaka**, jer ona jača osećaj pripadnosti grupi i uverenje da neće biti ostavljeni na putu i donosi određenu emocionalnu stabilnost. Deca očekuju solidarnost i uzajamnu pomoć kada su u grupi sa **ljudima sa kojima imaju porodične veze** ili sa vršnjacima. Kada takva pomoć nije dostupna, zbog toga što je izgubljena (zbog odvajanja od njihove porodice ili bliske grupe sunarodnika), ili kada izostane (zbog toga što drugi odbiju da podele oskudne resurse za preživljavanje, odbiju da pomognu ili zloupotrebe poverenje deteta), deca to vide kao propast humanosti, solidarnosti i integriteta.

Deca su takođe pomenula **lokalno stanovništvo zemalja kroz koje prolaze kao pouzdan izvor praktične i emocionalne podrške**. Pomoć na putu i gestovi poštovanja i prihvatanja olakšavaju deci da se nose sa teškoćama. Podrška lokalnih zajednica je deci posebno važna kada dožive proterivanje sa granice i vraćaju se nazad u prihvatne centre. U tim situacijama, lokalni stanovnici su ih ponekada prihvatili u svoje domove kako bi se odmorili, davali bi im hranu, piće i odeću, ili bi ih vozili do prihvatnog centra.

V NADE, OTPORNOST I PREPORUKE

„Moj zahtev za hrvatsku policiju jeste da otvori granice i pusti nas da pređemo. I molim vas, nemojte nas kažnjavati.“

Mehdia, devojčica,
13 godina

„Baš bih voleo da nas malo više slušaju.“

Hasan, dečak,
15 godina

„Imam samo jednu molbu, a to je da se ovi problemi reše. Svi, i mala deca i odrasli, smo umorni, umorni smo od disanja.“

Harun, dečak, 17

Deca sa kojom se razgovaralo tokom ove studije počela su svoje putovanje ka zapadnoj Evropi iz zemalja u kojima su se suočavali sa ekonomskom i političkom nestabilnošću i sukobima. Mnogi od njih su **uložili neverovatne napore da prevaziđu poteškoće i prežive putovanje**, pokazujući izvanrednu snalažljivost i odlučnost. Deca su često navodila svoje nade za bolji život u zapadnoj Evropi, kao što je rekla Sultana, 16 godina: „Čula sam od prijatelja da im je u Nemačkoj više stalo, da se stvarno brinu o deci. Tamo deca mogu da idu u školu, da nastave svoje školovanje, slobodni su.“ Ciljevi koje sebi postavljaju, ili koje im je postavila porodica, inspirišu ih i daju im snage da istraju uprkos mnogim očekivanim i neočekivanim teškoćama sa kojima se susreću tokom svog putovanja.

Svako četvrto dete sa kojim se razgovaralo navelo je da je njemu ili njoj **važno da se njihovi stav i perspektiva uzmu u obzir**, a sva intervjuisana deca pokazala su da imaju **potrebu da ih neko sasluša**. Njihove preporuke kreću se od unapređenja prihvatnih centara, do toga šta organizacije civilnog društva mogu da učine da bi pomogle u sprečavanju nasilja na granicama. Na primer, Masur (17) je rekao da je važno imati slobodu kretanja u prihvatnim centrima i da „to ne treba da bude kao zatvor, nego mesto sa dobrim uslugama i zaštitom, tako da deca mogu da napuste centar i kasnije se vrate, posebno vikendima.“ Kada govore o tome šta im je potrebno, deca naglašavaju iskreno iskazanu brigu, obrazovanje, psihološku podršku, fizičke aktivnosti i zabavu.

Upitana o političarima, deca kažu da bi želela da oni doprinesu miru, tako da deca ne moraju da napuštaju svoje domove. Konkretni zahtevi se tiču sprečavanja deportacije dece i odvrćanja sa granica, jer su ove prakse ponižavajuće, povećavaju rizike i izlažu decu novim rizicima.

VI ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Svako dete koje je učestvovalo u ovom istraživanju, tokom svog putovanja balkanskom rutom, preživelo je događaje i okolnosti u kojima je bilo nasilja, koje je doživelo kao fizičku ili emocionalnu pretnju sopstvenom opstanku. Druge studije takođe su dokumentovale slične forme nasilja nad decom na balkanskoj ruti.⁹

Vlade, službe za zaštitu dece, lokalne i međunarodne humanitarne organizacije i drugi koji žele da pomognu mogu da igraju ključnu ulogu u pružanju podrške deci da se oporave od traumatičnih događaja kojima su bila izložena. **Moraju uložiti vreme i napor da zasluže poverenje dece i da stvarno saslušaju koje su njihove potrebe.**

Na kraju, ipak, politike odvracanja i zadržavanja koje su Evropska unija, ali i zemlje duž balkanske rute, usvojile kao prioritet su u osnovi nasilja sa kojim se deca izbeglice i migranti sistemski suočavaju na svom putovanju preko Balkana. Ove politike dovele su do direktnog nasilja koje vrše državni službenici, kao što su pripadnici policije ili granične policije, kao i do indirektnog nasilja koje čine drugi – jer, ukoliko su bezbedne i legalne rute zatvorene, izbeglice i migranti moraju da se oslone na mreže krijumčara koji ih iskorištavaju i zlostavljaju.

Neadekvatni i često nehumani uslovi prihvata u kampovima nalik na zatvore, ili sa nedovoljno servisa i zaposlenih, pogoršavaju patnju ove dece, dok nepostojanje odgovarajuće psihosocijalne podrške i podrške mentalnom zdravlju duž balkanske rute povećava rizik od trajne, nepopravljive štete.

⁹ Videti, na primer, Amnesty International (2019) Pushed to the edge: Violence and abuse against refugees and migrants along the Balkans Route London: Amnesty International; Jovanović, K. (2020) Struggling to Survive: Unaccompanied and separated children travelling the Western Balkans Route Beograd: Save the Children International, Save the Children North West Balkans; Bjekić, J., Vukčević Marković, M., Todorović, N., Vračević, M. (2020) Mental health of refugees and migrants Beograd: Red Cross of Serbia.

Evropska unija i državne vlasti trebalo bi da:

- **Preokrenu politiku i zaustave prakse koje su neprijateljski postavljene prema izbeglicama**, uključujući nezakonito nasilno proterivanje sa granica, oslanjanje na treće zemlje da pružaju utočište izbeglicama i ograničen pristup azilu.
- **Obezbede deci izbeglicama i migrantima pristup bezbednim, regularnim i legalnim putevima migracija** tako da ne moraju da zavise od krijumčara ili da budu prinuđeni da rade, što obuhvata i najgore oblike dečjeg rada.
- **Osiguraju da sve politike i operacije koje se odnose na obezbeđenje granica budu u skladu sa pravnim načelima ljudskih prava i načelom zabrane proterivanja** (*eng. non-refoulement*). Deca i njihove porodice moraju da imaju pristup azilu i procedurama u skladu sa njihovim pojedinačnim potrebama za zaštitom i interesima.
- **Uspostave delotvorne i zaista nezavisne mehanizme za monitoring granica**, sa dovoljno resursa da se osigura delotvorna zaštita dece. Da bi to postigle, državne vlasti treba da pokrenu proces transparentnih konsultacija uz učešće svih relevantnih aktera, uključujući decu i međunarodne i lokalne NVO.
- **Obezbede da organizacije civilnog društva koje podržavaju decu izbeglice i migrante imaju pristup pograničnim zonama**, tako da mogu da pruže zaštitu i pomoć deci koja su u nevolji, uključujući i decu koja pretrpe nasilno vraćanje sa granice.
- **Rade na izgradnji kapaciteta granične policije i svih drugih aktera koji dolaze u kontakt sa decom izbeglicama i migrantima na granicama i unutar zemlje**. Obuku bi trebalo da obezbede relevantni akteri, uključujući organizacije civilnog društva stručne u oblasti ljudskih prava i zaštite dece, između ostalih. Obuka treba da se pozabavi delotvornom implementacijom relevantnih propisa u oblasti ljudskih prava i prava deteta, zaštite dece i zaštite od rodno-zasnovanog nasilja kao i načela staranja o deci.
- **Obezbedi da deca izbeglice i migranti koja su bila žrtve nasilja i torture ili drugog zlostavljanja koje su počinili pripadnici granične policije imaju pristup pravosudnom sistemu**:
  - Državna uprava mora da obezbedi da postoje jasni, bezbedni, poverljivi, delotvorni mehanizmi, prilagođeni deci, za prijavljivanje nezakonitog vraćanja sa granice, nasilja, oduzimanja imovine i drugih krivičnih dela koje čine državni službenici na granicama.
  - Moraju da postoje snažni, delotvorni mehanizmi za pozivanje na odgovornost pripadnika policije koji krše prava dece, da se osigura preduzimanje istražnih radnji radi utvrđivanja odgovornosti u slučaju navoda o nezakonitom prisilnom vraćanju sa granice, prekomernoj upotrebi sile, oduzimanju imovine i drugim zloupotrebama.
- **Investiraju u ranu identifikaciju i podršku deci koja su u riziku od nasilja, zlostavljanja ili eksploatacije**. Situacije u kojima odrasli ciljaju decu u ranjivom položaju kako bi ih eksploatisali moraju

se identifikovati i sprečiti, a moraju da postoje i delotvorni procesi krivičnog gonjenja odraslih koji su odgovorni za regrutovanje i eksploataciju dece.

- **Obezbede da deca izbeglice i migranti, koja su bila žrtve nasilja, imaju pristup inkluzivnoj i rodno prilagođenoj podršci i uslugama**, kako bi se povećale mogućnosti za njihov oporavak i reintegraciju.
- **Obezbede da deca imaju pristup bezbednom i dostojnom smeštaju, gde god da se nalaze**. Nepraćena i razdvojena deca ne bi trebalo da se smeštaju zajedno sa odraslima. Zadržavanje dece i ograničenje njihovog kretanja nikad nije u najboljem interesu deteta i treba ga izbegavati po svaku cenu.
- **Bez odlaganja odrede staratelja za svu nepraćenu i razdvojenu decu**. To bi trebalo da bude zainteresovana, brižna odrasla osoba koja je u stanju da zaštiti njihova prava i interese, uz puno učešće deteta na svakom stadijumu njegovog putovanja. Pravni okvir treba da obezbedi nezavisno vršenje funkcija starateljstva, a države bi trebalo da razmotre opcije za uspostavljanje mehanizma za posebno i odvojeno starateljstvo države nad decom u specifičnim situacijama migracije, egzila, trgovine ljudima, i u drugim slučajevima koji zahtevaju složenu saradnju među državama kako bi se zaštitila prava deteta.¹⁰
- **Ulože u izgradnju poverenja kod dece migranata i izbeglica koja koriste usluge u centrima za smeštaj i drugim okruženjima**. Da bi se to postiglo, potrebno je da se deca i akteri iz nevladinog sektora konsultuju i da učestvuju u donošenju odluka. Uvedu mehanizme za redovno praćenje kako bi mogle da unaprede institucionalne, sistemske odgovore na potrebe dece za zaštitom i na druge njihove potrebe.
- **Redovno sprovode reviziju i ocenjivanje mehanizama za potpuno učešće dece u procesima donošenja odluka** koje su od interesa za njih, tako da se mogu razviti i unaprediti adekvatni modeli učešća. Uključe lokalne zajednice u obezbeđivanje adekvatnog prihvata dece izbeglica i migranata i njihove integracije, sprečavanje stigmatizacije i diskriminacije, te u promovisanje ljudskih prava i solidarnosti sa decom i porodicama u osetljivim situacijama.
- **Sprovode procene starosti isključivo u skladu sa dobro ustanovljenim procedurama** koje prate multidisciplinarni pristup koji uzima u obzir fizičke, razvojne, psihološke, kulturološke i faktore okruženja, čime se omogućava postizanje najpouzdanijeg rezultata. Pojedince koji se podvrgavaju proceni starosti trebalo bi tretirati kao decu, a na ishodu određivanja treba primeniti načelo dobrobiti sumnje.

¹⁰ U Srbiji, prema odredbama zakona, starateljstvo je povezano sa teritorijalnom nadležnošću i lokalnim nivoom i ne omogućava nezavisno vršenje funkcija starateljstva, s obzirom da telo koje vrši dužnosti staratelja (centar za socijalni rad) takođe donosi odluke o deci i pruža usluge; Milutinović, N. (2018) *Guardianship institute for unaccompanied children or children separated from parents/guardians: Situational analysis and recommendations for improvement* Belgrade: Save the Children International.

- **Razviju i osnaže službe za zaštitu dece,** obezbeđujući im da imaju dovoljno resursa, da budu inkluzivne i da imaju zaposlene koji su obučeni i koji dobijaju podršku za rad sa decom izbeglicama i migrantima. Vlade bi trebalo da usvoje strateški pristup kako bi povećale broj, domet i veštine obučanih radnika u sektoru zaštite dece, korišćenjem alata, resursa i inicijativa kojima se obezbeđuje kvalitetna podrška i odgovornost. To podrazumeva napore stručnih udruženja da unaprede profesionalni rast i razvoj. Podrazumeva, takođe, i bavljenje preprekama za pristup za lica sa invaliditetom i druge ranjive grupe, i obezbeđivanje da svi aspekti zaštite dece i sistemi koji se bave migracijama i izbeglicama – uključujući zakone, politike, snage sprovođenja zakona i službe za zaštitu dece – uzimaju u obzir nasilje koje doživljavaju deca izbeglice i migranti.
- **Obezbede brz pristup bezbednom obrazovanju kao važnom zaštitnom faktoru za decu.** Vlade takođe moraju da obezbede da sektori prosvete i zaštite dece proaktivno sarađuju obezbeđujući deci mogućnost da uče tokom svakog stadijuma svog putovanja. Ovo takođe obuhvata i obezbeđenje:
  - pristupa neformalnom obrazovanju i časovima lokalnog jezika u cilju pripreme za uspešnu integraciju u škole;
  - sertifikata ili mikro-diploma u okviru formalnih sistema obrazovanja koji će služiti kao osnov za nastavljavanje obrazovanja u nekoj drugoj zemlji;
  - više mogućnosti za obrazovanje dece tokom srednje i kasne adolescencije, posebno za devojčice;
  - sertifikovane kurseve i mogućnosti za sticanje praktičnih iskustava i stručnog razvoja.
- **Obezbede pristup visokokvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti,** uključujući i psihosocijalnu podršku i zdravstvenu zaštitu u oblasti mentalnog zdravlja za decu i njihove porodice, kako bi se sprečili i rešavali izazovi u vezi sa mentalnim zdravljem koji su izazvani, ili pogoršani, neprijatnostima tokom puta.
- **Unaprede razmenu informacija sa decom** tako što će obezbediti da deca imaju pristup informacijama koje su prilagođene njima, posebno o rizicima, mehanizmima za prijavljivanje i dostupnoj podršci, na svakom stadijumu njihovog putovanja i na svim mestima gde se do njih može doći.

Akteri koji pružaju podršku i sprovode programe zaštite za decu izbeglice i migrante trebalo bi da:

- **Obezbede da edukacija i implementacija stručnih znanja u oblasti traume** bude osnov za pružanje psihosocijalne podrške prilikom rada sa decom izbeglicama i migrantima. Pristupi koji se zasnivaju na **poznavanju mehanizama traume** naglašavaju važnost obezbeđivanja fizičke i psihološke sigurnosti i stabilnosti, izgradnju odnosa na bazi poverenja sa decom i porodicama, obezbeđenja podrške vršnjaka i saradnje sa njima, podržavanja razvoja agencnosti kod dece, stvaranja prostora u kome

deca mogu da se opuste i budu deca, i promovisanja međusektorske saradnje prilikom organizacije pružanja pomoći.^{11,12}

- **Uvedu mehanizme za redovne konsultacije sa decom o organizovanju njihovog svakodnevnog života u prihvatnim centrima,** načinima kako oni vide svoje potrebe, kao i mogućnostima da traže podršku, uključujući i zaštitu od nasilja. Jedan takav model mogao bi da bude podržavanje dečijih udruženja (npr. parlamenata dečaka i devojčica) i obezbeđivanje da deca razviju veštine da se zalažu za sebe.¹³
- **Daju deci mogućnost da se založe za sebe i zagovaraju svoje potrebe** u okviru vršnjačkih grupa, i među decom izbeglicama i migrantima gde će se možda osećati slobodnije da izraze svoje mišljenje, ali i među decom iz lokalnih zajednica, što će im doneti mogućnosti za razmenu iskustava, bolje učenje i međukulturnu razmenu, i stvoriti uslove koji su pogodni za mogućnost integracije.
- Unaprede obaveštavanje i razmenu informacija sa decom o njihovim pravima, dostupnim uslugama i smeštaju, te o mehanizmima zaštite i prijavljivanja slučajeva nasilja. Informacije treba da budu prilagođene deci i dostupne na različitim prikladnim mestima tokom puta, uključujući i granične prelaze, zdravstvene ustanove i prihvatne centre.
- **Poštuju i prepoznaju kulturološke kontekste dece kroz dobro osmišljene konsultacije** u kojima učestvuju deca, njihovi roditelji i staratelji. Ovaj pristup zahteva primenu stalnih obuka o kulturno-osetljivom radu sa izbeglicama i migrantima i zabrani diskriminacije, kao i o pravima deteta i aktivnostima koje su orijentisane ka potrebama dece. Dokumentuju i podržavaju sprovođenje dobrih praksi kao sastavnog dela ovog pristupa.
- **Revidiraju i unapređuju postojeće procedure i izrađuju nove,** za specifične korake koje treba preduzeti u slučajevima prijave nasilja ili uznemiravanja od strane odraslih koji su odgovorni za decu u prihvatnim centrima i drugim tipovima smeštaja.
- **Ulože vreme koje je potrebno da se izgradi poverenje kod dece** tako da mogu da govore o svojim teškim iskustvima. U ovom procesu je neophodno da se koristi i pristup na bazi snaga, kulturološka osetljivost i iskrena spremnost se glas deteta čuje i prizna.
- **Afirmišu zdravi odgovori na stres,** primarno kroz ohrabrivanje navika kao što su zdrava ishrana,

¹¹ Substance Abuse and Mental Health Services Administration (2014) SAMHSA's Concept of trauma and guidance for a trauma-informed approach, SAMHSA Trauma and Justice Strategic Initiative.

¹² ISSOP Migration Working Group 'ISSOP position statement on migrant child health' Child Care Health Development (2018) 44(1):161-170.

¹³ Children Parliamentary Sessions lead to improved lives of unaccompanied refugee and migrant children in Bosnia and Herzegovina; videti ovde wb.savethechildren.net/sites/nwb.savethechildren.net/files/library/2021_Case%20study_NWB_Boys%20Parliament.pdf

redovna fizička aktivnost, igra i uključivanje dece u aktivnosti u zajednici.

- **Obezbede stalan nadzor za sve koji dolaze u direktan kontakt sa decom koja trpe nasilje**, a posebno terenskih radnika, prevodilaca i kulturnih medijatora, zajedno sa prikladnim struktuiranim procesom za to.
- **Posvete više resursa i važnosti ulogama kulturoloških medijatora i prevodilaca**, koji su u prvim redovima prilikom intervencija usmerenih ka deci izbeglicama i migrantima, kako bi se obezbedilo da deca imaju pristup dobro obučanim zaposlenima i da ta stručna lica imaju pristup stalnom stručnom usavršavanju i izgradnji kapaciteta.
- **Podrže roditelje u situaciji migracije kako bi obezbedili uslove potrebne za dobrobit dece** i njihovu zaštitu od nasilja, te kako bi olakšali i podržali komunikaciju i razmenu između članova porodice. Programi bi trebalo da obezbede psihosocijalnu podršku roditeljima u suočavanju sa izazovima roditeljstva u pokretu; da obezbede da roditelji prepoznaju nasilje i rade na razvoju svojih nenasilnih roditeljskih veština.
- **Razviju i sprovedu programe kojima se promoviše podrška vršnjaka**, vršnjačko učenje o nasilju i kojim se izgrađuju mreže vršnjačke podrške.

Preporuke za buduća istraživanja uključuju:

- Kako su migracije dinamičan i kompleksan fenomen, koji povezuje čitav niz zemalja, **istraživanja bi trebalo razvijati na takav način da se povežu zemlje porekla, tranzita i odredišta**. To bi moglo da obezbedi bolji uvid u mogućnosti za zajedničke intervencije u cilju zaštite dece tokom celog njihovog putovanja.
- Potrebno je sprovesti **longitudinalne studije kako bi se pratile dugoročne posledice opasnih putovanja po mentalno zdravlje i dobrobit dece izbeglica i migranata**. Ispitivanje posledica traumatičnih iskustava i nivoa psihosocijalne adaptacije i posttraumatskog rasta postavilo bi temelj za razvoj sistemskih intervencija u oblasti zaštite od nasilja i očuvanja mentalnog zdravlja dece izbeglica i migranata.
- **Trebalo bi sprovesti istraživanje o uticaju migracijskog putovanja na odrastanje dece**, uključujući i uticaj na procese individuacije i seksualnog razvoja adolescenata tokom migracija, kako bi se kreirali odgovarajući programi.
- **Istraživanje o nasilju nad decom izbeglicama i migrantima takođe bi trebalo da obuhvati podršku profesionalcima koji sa njima rade** kako bi se sprečila vikarijska (posredna) trauma, čime se sprečava sindrom sagorevanja (*eng. burnout*) kod istraživača i istraživačica i kulturoloških medijatora i medijatorki i čuva pouzdanost rezultata istraživanja.
- **Slušati i razgovarati sa decom svih rodova**, kako bi obezbedili da se njihovo iskustvo migracije i raseljavanja uzme u obzir kada se izrađuju planovi za odgovor.

IMPRESSUM

Organizacija Save the Children radi u više od 120 zemalja širom sveta. Spašavamo dečije živote, borimo se za njihova prava i pomaže im da ispune svoj potencijal.

IZDAVAČ:

Centar za migracije i raseljenost na Balkanu
Save the Children za severozapadni Balkan
Simina 18, Beograd, Srbija
bmdh.sci@savethechildren.org; serbia.office@savethechildren.org
<http://nwb.savethechildren.net>

Centar za migracije i raseljenost na Balkanu (The Balkans Migration and Displacement Hub, BMDH) uspostavljen je kako bi osigurao vidljivost i podršku za decu u pokretu na Balkanu. BMDH prati migratorne trendove na Balkanu i sprovodi istraživanja o pitanjima koja se tiču dece u mešovitim migracijama, oslanjajući se na bogato iskustvo stečeno u odgovoru na izbegličku krizu. Centar objavljuje redovne izveštaje, dokumentuje dobre prakse, podstiče sticanje i razmenu znanja o migracijama i spremnosti na krize. Uspostavljajući partnerstva sa ključnim akterima koji rade sa decom u migracijama, BMDH zagovara za prava i potrebe dece u pokretu.

*Integralni izveštaj "Gde god da idemo, čine nam zlo: Nasilje nad decom izbeglicama i migrantima koja putuju u Evropu balkanskom rutom" i drugi naši izveštaji nalaze se na adresi:
<https://resourcecentre.savethechildren.net>*

Istraživanje su sprovedi Centar za migracije i raseljenost na Balkanu, koji radi u okviru kancelarije Save the Children za severozapadni Balkan, i Centar za interdisciplinarne studije Univerziteta u Sarajevu.

ISTRAŽIVAČKI TIM UNIVERZITETA U SARAJEVU:

Nevenka Žegarac, Anita Burgund Isakov, Violeta Marković,
Dženana Husremović, Alina Trkulja

ISTRAŽIVAČKI TIM SAVE THE CHILDREN:

Bogdan Krasić, Tatjana Ristić, Nikolina Milić

ILUSTRACIJE:

Željko Lončar

DIZAJN:

de:work

UREDNIKA:

Nicola Kiess

